

„Bilogorski rudnici“ Koprivnica (Pogon Bregi) 1960-ih i 1970-ih

Antropološki pristup

SANJA HORVAT

Rad govori o povijesti rudarenja u Glogovcu koje datira od 1869. godine, a svoje je vrhunce doživjelo krajem 1950-ih i početkom 1960-ih godina. U tom malom selu živjelo se bolje negoli danas, iako se radilo naporno, teško, pa čak i udarnički. No, više je vremena bilo za druženje i zabavu. Iako je poznato kako je 1930-ih godina bilo problema s prihvaćanjem stranaca, 1960-ih i 1970-ih godina svi su bili jednaki. Krajem 1960-ih godina dolazi do problema u distribuciji ugljena zbog prijelaza na druge izvore energije. Razloge treba tražiti i u tehnološkoj zastarjelosti koja je doprinijela nerentabilnosti poslovanja. Do smanjenja poslovanja dolazi promjenom naziva u Koprivnički ugljenokopi Bregi 1970. godine, a već 2 godine kasnije pogon se zatvorio. Zahvaljujući tadašnjoj socijalnoj politici, nitko nije ostao na ulici pa je tako dijelu radnika pružena mogućnost rada u inozemstvu i koprivničkim poduzećima, a dio njih otišao je u mirovinu. Danas je situacija potpuno drugačija: posla nema, ljudi su nezadovoljni, a mjesto pusto i uspavano. Očito su rudari, osim za proizvodnju i obnovu države, bili zaslužni i za dinamičan društveni život.

Ključne riječi: Bilogora, Glogovac, 2. polovina 20. stoljeća, rudnik, antropologija

1. Uvod

Nekoliko kilometara od Koprivnice smješten je Glogovac, nekad poznato rudarsko mjesto, s dugom tradicijom eksploatacije ugljena. Naime, eksploatacija ugljena u Glogovcu započela je već 1869. godine.¹ Broj stanovnika se konstantno povećavao, kao i broj nacija. Na području Glogovca 1857. godine živjela su samo 202 stanovnika. Godine 1953. broj stanovnika se povećao na 968 jer su se mnogi rudari, s ili bez obitelji, doselili u ovaj kraj. Do

1914. godine rudnik je zapošljavao stotinjak ljudi, a u razdoblju između dva svjetska rata oko 450 ljudi.² Za vrijeme rada rudnika mjesto se razvijalo i bilo je mnogo sadržaja.

„Zlatni vijek“ podravsko-bilogorskog rudarstva bile su 1960-e godine, a maksimum proizvodnje ostvaren je 1958. godine, kad su *Koprivnički ugljenokopi* sa 728 zaposlenih rudara i ostalog osoblja iskopali 138.000 tona ugljena. Tada su ugljenokopi bili najveća i najpropulzivnija³ radna organizacija u Podravini,

¹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine.* // Podravski zbornik '77 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1977., 30.

² FELETAR, Petar: *Industrija Podravine – od manufakture do deindustrijalizacije (glavne etape i procesi).* // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja X, 20, 2011., 115–162.

³ Rudnik je bio generator razvoja, kao što su rudari pričali –

a u njima i oko njih okuplja se tadašnji stručni kadar pa se odatle šire i neke inovacije u pravcu supstitucije rudarenja drugim industrijskim proizvodnjama. Rudnici polako odumiru 1970-ih godina i postaju glavno izvorište radne snage za industriju. Vađenje ugljena postalo je nerentabilno i skupo zbog jeftine nafte, dotrajalosti rudarske opreme, relativno male izdašnosti ugljenih slojeva i slabije kvalitete bilogorskog lignita, problema s visokom razinom vode temeljnice i dr. Tako je i došlo do ukidanja *Koprivničkih ugljenokopa* 1970. godi-

Sl. 1. Mesnica, pekara i menza (snimila: S. Horvat, 2013.).

ne, a otpušteni rudari bili su zaposleni u koprivničkoj industriji ili drugim krajevima, a neki su otišli u mirovinu.⁴

Potrebno je naglasiti interdisciplinarni pristup ovoj temi kako bi se dobio bolji uvid u situaciju, a pri čemu su pomogli arhivski izvori i metoda intervjuva, kao i radovi povjesničara Dragutina Feletara i Mire Kolar-Dimitrijević o rudniku, s povijesnog i gospodarskog aspekta. U svom radu *Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine* Mira Kolar-Dimitrijević pisala je o početcima eksploatacije ugljena u Glogovcu, strukturi radnika te sabotiranju rada. Osvrnula se i na položaj rudara po periodima te netrpeljivost domaćih ljudi prema strancima,

pomagao je i razvoj Podravke, izdvajao je sredstva za kulturu, željeznica je opskrbljivana ugljenom itd., samim time bio je privlačna i likvidna radna organizacija.

4 FELETAR, Dragutin: *Industrija Podravine*. Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, 1984., 38.

koja je bila iskorištena i za izgradnju jedne političke karijere. U radu *Podravski ugljenokopi u vrijeme Drugog svjetskog rata* ista piše o položaju rudara i uvjetima rada, ali i o napadima partizana te bitki za ugljen kao sastavnom dijelu NOB-a, a u radu *Društveno-ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine* piše o prosvjedima rudara i štrajkovima, a može se naći i struktura stanovništva po „socijalno-klasnim grupama“. U knjizi *Industrija Podravine* Dragutin Feletar piše o rudarstvu nakon Drugog svjetskog rata kao osnovnoj pogonskoj sili i snažnom utjecaju rudnika na stvaranje radničke klase. Također, mogu se pronaći statistički podatci, o broju zaposlenih te proizvodnji od 1918. do 1969. godine. U knjizi *Podravina – Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti* Feletar daje povijesno-geografski pregled od paleolitika do 1945. godine. Osvrnuo se na rudnike u međuratnom razdoblju pa uspoređuje rudnike, organizaciju rada, kao i kvalitetu ugljenih slojeva. Osim toga, dostupni su i statistički podatci, kao i u prethodno navedenom radu.

Ovakav antropološki pristup temi „podrazumijeva metodološki pristup koji se bazira na upitnicima/razgovorima s bivšim rudarima, radnicima u ugljenokopu i upravi, ali i otvara sasvim novi dijapazon pitanja na koja pokušava odgovoriti.“⁵ Što nekadašnji rudari danas misle o rudniku, o životu u mjestu nekad i sad, o svom položaju, kako je uistinu bilo raditi u rudniku te kakvi su međuljudski odnosi bili u organizaciji u kojoj su radili različiti ljudi i iz različitih krajeva – samo su neka od pitanja koja su me potakla na istraživanje. Također, stahanovizam, odnosno udarništvo kao ideja te predodžba istoga nekad i sad predstavljali su izazov za istraživanje.

Budući da su rudnici u ovim krajevima zaobavljani, kao i rudari, koji su bili bitan faktor razvoja istih, smatram da zaslužuju svoje mjesto u barem jednom radu. Bez njihove pomoći ne bi bilo moguće baviti se ovom temom na ovaj način te pisati o doživljajima i iskustvima rudara iz prve ruke. Stoga će ostatak članka pokušati dati odgovore na prethodno navedena pitanja. Najprije će biti rečeno nešto o

5 MATOŠEVIĆ, Andrea: *Pod zemljom – Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2011., 13.

Glogovcu, nekad malom, ali dinamičnom mjestu s dugom rudarskom tradicijom, a zatim u drugom poglavlju nešto o samoj organizaciji, poslovanju, nakon čega će naglasak biti na rudarima te njihovim životima i odnosima, kako u rudniku, tako i izvan rudnika. Tekst će biti prožet kazivanjima rudara, koja daju bolji uvid u situaciju tijekom 20. stoljeća, kao i podatci iz arhivskih izvora pomoću kojih je napravljena upitnica za rudare. Tako se dobiva bolji uvid u cijelu situaciju, u život rudara, a ne samo organizacije, gospodarske prilike, bročano stanje i sl., ali i odaje priznanje rudarima za njihov rad te im se pokazuje da nisu zaboravljeni, već su dio naše kulture i povijesti.

2. Glogovac nekad i danas

Otprilike 7 km jugoistočno od Koprivnice nalazi se Glogovac, inače područje bogato šumom, gdje se vadio lignit od 1869. do 1970. godine. Stanovništvo se bavilo poljoprivredom i rudarstvom, a kasnije, razvojem Podravke i ostalih tvornica, zaposlilo se u industriji. Još se i danas obrađuje zemlja, ali znatno manje nego prije. Rast broja stanovnika pozitivno je utjecao na razvoj mjesta, što se može zaključiti i iz izjave jednog sugovornika: „Tu ti je bio ko grad. Tu ti je uvijek... bila je trgovina uvijek, i mešnica... i kino (...) pa i kafana! Bila je i brijačnica. O pa da, i pekara. I doktor! (...) Tu je on u domu imo svoju ordinaciju. Rudarski doktor. (...) I gori je bila menza.“⁶ Osim toga, rudnik je doprinio razvoju kulture te poticao izložbe, folklorne skupine, tamburaške sekcije, a postojao je i jazz orkestar.

S obzirom na tadašnja prijevozna sredstva, Glogovac nikad nije bio pust, na što se sugovornik također osvrnuo: „(...) ko ima kola (Tad ste bili svi isti.) i bicikl. To je najveći prijevoz bio! Koji motorčić. (...) Al sve većinom biciklom i pješke.⁷ Druga se sugovornica prisjetila kako su svi mogli od nečega živjeti, čak i ako nisu radili u rudniku: *Onda bilo ljudi, onda se prodalo, onda se kupilo (...) sve šta se doma stvorilo, sve su mogli prodat.*⁸ Ista se sugovornica osvrnula i na razvoj infrastrukture: „Znaš kak je bilo, nije, bila je pruga gore, nije bilo asfalta. Koje godine, '60 i '63. ili '64. se je asfalt napravil. Bilo je

*onak prazno, nije bilo... (Šodrani put). Obični, blato po selu, blato do koljena, sećam se dok je došel.*⁹

No, krajem 1960-ih godina broj zaposlenih počeo je opadati, radilo se samo u jednoj smjeni jer je poduzeće poslovalo na granici rentabilnosti. Uzrok slabije prodaje ugljena djelomično je bilo i korištenje lož ulja u industriji, ali i širokoj potrošnji. Predviđalo se i smanjenje plaća za 5 – 6 %.¹⁰ Troškovi su se stalno povećavali te je došlo do likvidacije rudnika. No, prije je trebalo pronaći rješenje „bilo putem umirovljenja po posebnim uvjeti-

Sl. 2. Rudarski dom (snimila: S. Horvat, 2013.).

*ma ili drugim zakonskim mjerama (otkup staža i dr.) za invalide rada, stare i iznemogle radnike i žene, koji nemaju uvjete za prekvalifikaciju.*¹¹ Također, bilo je nužno pronaći radna mjesta za oko 155 radnika. Zatvaranja rudnika prisjetila se gđa. Barica Matanović, kao i reakcija radnika: *1969. godine bilo je najavljeno zatvaranje rudnika. „Ne bi vjerovali da su ljudi plakali. Radnici su bili spremni odreći se 80% svoje plaće samo da se radi i dalje. Odlučeno je da rudnik nije isplativ i ipak se zatvorio i to je za mnoge radnike bilo jednako propasti. Rudnik je u svoje doba bio čak jača firma od Podravke.*¹² Druga je sugovornica

9 Isto.

10 Državni arhiv Varaždin – Arhivski sabirni centar Koprivnica (DAV – ASCKc). Koprivnički ugljenokopi (424): Perspektivni razvoj pogona Bregi 1967.

11 DAV – ASCKc, Stanje i položaj ugljenokopa S.R.H-e 1970.

12 CAPEK, Helena: *Sretan Vam Dan rudara.* // List Općine

6 Iz kazivanja: V. M., kopač, Glogovac, 2. 8. 2013.

7 Isto.

8 Iz kazivanja: B. A., pomoćna radnica, Glogovac, 26. 7. 2013.

također komentirala tadašnju situaciju: „*Bilo ih je koji su išli u penziju, oni su se veselili! Oni idu u mirovinu i vesele se. A koji imaju radni staž još, dosta radnog staža, ali oni najgore koji su već ni za penziju ni za da, 'ko će ih primit. To je ono najgore, k'o i sad. To je najgore 45 – 50 godina, kad pređeš 45 već ljudi teže primaju na posao. A onda je bilo posla, onda nije bio problem. Biro je tražio, mislim uvijek, uvijek se našlo, al kol'ko ti je dao, tol'ko moraš bit zadovoljan.*“¹³ O razlozima zatvaranja, kao i stanju u organizaciji, pričali su i drugi rudari: „*Zatvorio se radi toga šta je ne im'o kupca koji bi otkupio ugljena. I moral se zatvoriti radi toga.*“¹⁴ Nije bilo rudara dosta da bi mogao otkopavati, to dok sam ja tu doš'o na tri smene se otkopavalo, tri smene se radilo i tri smene su s kiperom vozile to na stanicu ugljena na državne vagone. Posle došlo (...) na dve smene smo radili, a posle, dok se rudnik zatvaral, samo jedna smena. (...) Drugo nije ostalo, nego se baš moral zatvorit. Bil je prisiljen, da.“¹⁵

Poduzeće je 1. 3. 1970. godine promijenilo ime iz *Bilogorski rudnici* Koprivnica u *Koprivnički ugljenokopi Bregi* jer je pogon Bregi još jedini bio proizvodni.¹⁶ Rudarski dom Glogovac predan je 20. 7. 1970. godine Mjesnoj zajednici Glogovac za društvene i kulturne potrebe mjesta i okolice.¹⁷

Rudnici su nekad bili glavni nosioci privredne aktivnosti i prosperiteta. Prelaskom na nove izvore energije došlo je do zatvaranja rudnika. Likvidacija rudnika ostavila je velik trag na mjesto. No, dobro je da su, zahvaljujući tadašnjoj socijalnoj politici, svi otpušteni radnici negdje zaposleni ili su, koji su imali uvjete, otišli u mirovinu. Nakon prestanka rada rudnika sve je pomalo nestajalo. Rudari su se zaposlili izvan Glogovca pa su se smanjila i druženja i zabave. Kako je sve pomalo stalo, sjetnom je izjavom posvjedočio sugovornik: „*Dok je, dok je radio rudnik bilo je i kino, a dok se zatvorilo, gotovo je.*“¹⁸ Preostale trgovine i sadržaji s vremenom su nestali, o čemu je govorila i su-

govornica: „*Sve je nestalo, nema više ni kina, ni šta. (Sve propada).*“¹⁹ Kad su sve pobrali onda, sve su očistili, sve su uzeli. Sve, sve, sve, zlato. Ostal onaj betonski most. (...) Prazno, pusto, pusto. I pusto, i još i sad, sad je gotovo.“²⁰

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Glogovcu živi 941 stanovnik, odnosno 2,8 % manje u odnosu na 1953. godinu.²¹ No, struktura stanovništva se promijenila, što je i sugovornica primijetila: „*Staro.. idem kroz gore, nema, ko nekad mladi, jedno par njih, koji... spraznilo se. Promjena velika. (...) Prazno, pusto, grdo... Je, uništeno. (...) Ti hunti, to se vozilo tu na Bregu na ovaj vlak se separiralo nutra. Joj, vidiš, šteta što ničega nema kaj bi bila uspomena (...).*“²² Danas u Glogovcu postoje tri trgovine, a zahvaljujući rudniku selo ima ambulantu. Cesta kojom se nekad prevozio ugljen do glavne stanice u Bregima, a vodi do ambulante, još se i danas naziva *prugica*. Potrebe za ambulantom, kao i jauka i prevoženja ozlijeđenih radnika prisjetila se sugovornica: „*Bilo je, kaj su i potrti bili ljudi, kaj su bečali. Dok su z rudnika vozili doma, ja sam čula, ja sam tu gore živela. (...) Isuse to su vrišćali, vikali, onda su išli ambulantu delati (...).*“²³ Dakle, danas u Glogovcu ima svega nekoliko radnih mjesta.

Izgled nekadašnjeg poznatog rudarskog mjesta najbolje prikazuje fotografija snimljena prošlog ljeta, a koja prikazuje nekadašnju mesnicu, pekaru i menzu, koje se nalaze preko puta nekadašnjeg rudarskog doma, kasnije tvornice, na čijem zidu i danas stoji spomen-ploča poginulim rudarima-borcima NOB-a i žrtvama fašističkog terora. Zgrade, odnosno naselje u kojem su živjeli rudari postoji i danas te se i ulica zove Rudarsko naselje. Također, često se koristi i izraz *kolonija* za taj dio sela. Od samog rudnika ostao je ulaz u rudnik, separacija, ali i (potencijalne) opasnosti. Zbog dugotrajnog neodržavanja rudničkih hodnika, popustile su drvene potpore i došlo je do uleguća šumskog tla. Ono što je ostalo i što i danas mještanima Glogovca, ali i okolice, mnogo znači, pogotovo ljeti kad znaju presušiti bunari, jest izvor pitke vode u blizini rudnika. U po-

Koprivnički Bregi V/11(1), 2013., 28.

13 Iz kazivanja: V. M.

14 Iz kazivanja: J. M., vozač, kopač, Glogovac, 23. 7. 2013.

15 Iz kazivanja: J. A., kopač, Glogovac, 26. 7. 2013.

16 DAV – ASCKC, Koprivnički ugljenokopi (424): Spisi o registraciji i konstituiranju poduzeća od 1946. do 1970.

17 DAV – ASCKC, Koprivnički ugljenokopi (424): Rješenja i odluke donijete po Rad. savjetu (prepisi) od 1960. do 1970.

18 Iz kazivanja: V. M.

19 Iz kazivanja: J. M.

20 Iz kazivanja: B. A.

21 FELETAR, Petar: Nav. dj., 137.

22 Iz kazivanja: B. A.

23 Isto.

Sl. 3. Separacija (snimila: S. Horvat, 2013.).

toku stanuje i riječni rak.

Mjesto je doživjelo veliku promjenu. Nažalost, ne na bolje. Radnici se prisjećaju: „Šteta što nema ni jednoga hunta, ni jednoga onoga kiperu, nema, nema onoga stovarača, nema mašina, mašina išla tuđ gore još i sad zovemo to prugica.“²⁴ Sjećanje na rudnik i bolja vremena je ostalo, a mladim je generacijama tadašnji život nezamisliv. Ipak, svi znaju priče o rudniku, no slučajni prolaznici ni po čemu ne mogu znati da je tu nekad bio rudnik i da su se u ruševinama sa slika nekad prehranjivali i zabavljali rudari i mještani, ne samo Glogovca, već i okolnih sela. Danas mjesni KUD *Rudar* organizira priredbe, a aktivna je i *Udruga žena*. Još se uvijek, tradicionalno, obilježava Dan rudara 3. ožujka, no to je neusporedivo s nekadašnjim zabavama.

3. Rudnik – (ne)skladan suživot različitih

Zaposlena radna snaga je iz bliže okolice samog pogona, tj. prosječna udaljenost mjesta stanovanja oko 3 km. Izvjestan broj radnika stanuje u rudarskoj koloniji kao i u vlastitim kućama u neposrednoj blizini pogona. U cjelini pogon je snabdjeven poluindustrijskom radnom snagom, odnosno isti radnici

se, pored osnovne djelatnosti, bave i s poljoprivredom na vlastitim imanjima.²⁵ Osim lokalnog stanovništva, bilo je i mnogo doseljenika. Takvoj etničkoj raznolikosti posvjedočio je i sugovornik: „(...) tu je bilo oko 15 nacija, ukupno. Svih. Ima Mađara, i Čeha, i Rusa... i Poljaka... (...) i Albanaca.“²⁶

Iako se u radu Mire Kolar-Dimitrijević *Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine* mogu naći podatci kako su domaći rudari imali problema s prihvaćanjem stranaca u vrijeme prije Drugog svjetskog rata jer su stranci činili Upravu te bili bolje plaćeni, sugovornicima je neslaganje nepoznanica. Kroz 20-ak godina situacija se očito popravila. Neki od sugovornika i sami su doseljenici. Priznaju, znalo je biti tučnjave i svađe pod utjecajem alkohola, ali drugi dan se dalje normalno skladno živjelo, što potvrđuje izjava sugovornice: „(...) bilo je od svih strana, bilo Muslimana, bilo Bosancov, bilo Dalmatincov, onda su se i potukli na zabavi, posvađali, vrdali, popili, kao ne znam kak po naciji, po čemu su se, ne znam. (...) Opet, na poslu, ko da ništ nije bilo. Na poslu i dalje se radilo, i živelo,

25 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Osnovni društveni plan i izvještaji o stanju i perspektivi Bilogorskih rudnika 1969.

26 Iz kazivanja: V. M.

24 Isto.

Sl. 4. Rudarska ekipa na gradilištu
(fotoalbum pok. rudara S. Horvata, 1960-e).

i uživalo.⁴²⁷ Inače rođena u Glogovcu, kaže da su tu ljudi voljeli Slovence jer su vrijedni te su ih hvalili. Rudari koji su došli u Glogovac najprije su se družili sa svojim sunarodnjacima, kao što kaže jedan sugovornik: „Ne, ništa nisam imo problema. Ja dok sam došo tu, tu je već sam ja našo Slovence svoje, koji su već tu stara Jugoslavija je tu već došla radit.“⁴²⁸ Naravno, bilo je šala koje su se priređivale novim radnicima, bez obzira jesu li domaći ili strani. Tako su se pojavili i *perkmandeci*: (...) ko je došo novi pa smo ga poplašili: „Ide perkmandec! Ide po jami perkmandec!“ Ti boga, a to nisi ga ni videl, to je samo tak ta reč jedna bila „Perkmandec ide! Čuvaj se!“, da, ako je došel novi rudar nije znal šta je to znači. To smo med sehom imali tak zajebanci-ju, da. Perkmandec smo govorili, da.“⁴²⁹

Iako se na zabavama znalo popiti, u rudniku nije bilo alkohola, pogotovo ne u jami: „Ništa, ni kap alkohola. Ništa, ne, nitko nije donesl alkohola, ništa se nije pilo to. Jedino ako je ko imo kad imendan, rođendan, donesla se flaša konjaka, litra, onda dok smo van došli z jame, tam popili, inače se ni pilo ništ.“⁴³⁰ Mnogo su se družili, što je, naravno, ovisilo od osobe do osobe „(...) neko je društveniji, neko voli više spavat. (...) Družil sam se sa svima. I nije bilo mržnje. Imalo se vremena više nego danas. (...) Prije su bili svi jednaki, svi gumene čizme i u rudnik.“⁴³¹ Isti se sugovornik osvrnuo i na bolji položaj glogovačkih djevojaka s obzirom da je doselilo mnogo mladih rudara, dok su djevojke u tim mjestima osta-

le bez prilika: „Tu je bio... kolko se i cura poudalo, razumiš, što su došli momci sa strane, koje se ne bi nikad udale. I to je bilo prednost. Čuješ, otišla je i najgrdnija. Nije... posle rata, rećimo, momci izginili u ratu. Drugog svetskog rata. Kolko je cura bilo, a momaka nije. Čuješ, one ostale, kolko, nisu se udale, a tu su se udale. Kad su imale za koga. U drugim mjestima oni su otišli za poslom, i oni su našli sebi. A iz koga je sela otiša momak, tamo je ostala cura.“⁴³² Dakle, u rudniku su skladno živjeli različiti ljudi, a rudari su si međusobno pomagali i izvan rudnika. No, napominje jedan rudar: „U svakom žitu ima kukolja, tako i tu. Čuješ... nikad nije sve naj, naj.“⁴³³ Zajedno su radili i gradili, ali i zabavljali se.

4. Radni uvjeti i međuljudski odnosi

Radni uvjeti bili su loši te su još više doprinosili „bijednom“ položaju rudara. U olakšavanju i sigurnost obavljanja posla nije se previše ulagalo. Iz zapisnika je vidljivo da se premalo pažnje posvećivalo zaštiti na radu, zbog čega su i kažnjene odgovorne osobe, a kako se poduzeće krajem 1960-ih godina nalazilo u financijskim problemima, u mehanizaciju se također nije ulagalo. Primjenjivala se modificirana „T“ metoda otkopavanja, tj. pripremanje ugljenog sloja u stupovima na svakih 50 m te iz istih otkopavanje obostrano u stupovima širine 8 m. Otprema sa samog čela vršila se ručnim prebacivanjem, a dalje sistemom grabuljara do utovara u jamska kolica (kojih je također manjkalo) na osnovnom hodniku.⁴³⁴ Ugljen se dobivao ručnim podsjećanjem i miniranjem. Zatečeno stanje nije bilo zadovoljavajuće jer je nedostajalo radne snage, a otkopna metoda je također bila neadekvatna. Poduzeće je imalo priličan broj podsjeakača koje su u najvećoj mjeri bile istrošene pa su nastajali veliki troškovi na održavanju istih.⁴³⁵

Da je to uistinu bilo tako svjedoče i rudari. Sjećaju se ondašnje tehnike rada – i lopate, i krampa, otpucavanja i podgrađivanja. Po 8 ili 10 rudara otkopavalo je ugljen: „(...) saki je imo po 2 m da je napravil kao posjek, otkopao, sa

27 Iz kazivanja: B. A.

28 Iz kazivanja: J. A.

29 Isto.

30 Isto.

31 Iz kazivanja: V. M.

32 Isto.

33 Iz kazivanja: Isto.

34 Tipično rudničko transportno sredstvo.

35 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Stanje i problematika ugljenokopa 1966. – 67.

krampom, ispod ugljena, onda je bušil, već kolko 3, 2 – 3, većinom 3 rupe je bušil de se je otpucavalo. (...) otpucalo se je, čekalo dok se je malo... zračil dim, otišo. Onda su krenuli (...) bilo je ovaj transport koji je iza svakog bil je postavljen skroz iza tiju 10 ljudi da su bacali u taj transport i taj transporter je nosio ugljena dole na glavnu štreku, de se je ovaj utovar glavni bil. Neđe gde je bil visoko tovaril je transporter išo točno u kolica, a ako je ugljen bil nisko, onda si moro ručno sa lopatom tovariti u kolica ta.³⁶ Do tog ugljena nije bilo lako doći: „Klečeći. Nisi mogo iti, kad je bilo, ugljen ti je bil neđe 90... pa malo gde je bilo, bumo rekli u drugom sloju, je bil kao deblji, a četvrti sloj je bil malo kao i tanji sloj.“³⁷ Najjednostavniji osvrt na radne uvjete: „(...) nailazil si na svašta. I na dobre terene, mislim da je bilo suho, tvrdo gore obar ugljena, a bilo je na mestima gde je bilo i peška, negde i vode, svakak je bilo. Uslovi su bili nekad dobri, nekad loši.“³⁸ Jedan je sugovornik radio i u slovenskim te njemačkim rudnicima, a rudnik u Glogovcu okarakterizirao je jako teškim uvjetima: „Tu je dosta je podvodno i onda (...) svaki ko je radio tu, sad bil je ovaj niski sloj, taj sloj je bil metar dublji, deblji ugljen, lignit ugljen bil. I prije si moral napraviti podsek dole, šram 1 m dubine nutra, onda se otpucavalo i onda ugljen se tovaril u transporter, i vagone i van. I onda išlo tu dolj' na stanica na Bregima, tam se v glavne vagonne tovarilo se, da. Bilo jako teško to, ali onda smo, svi smo još smo imali osvetljenje, karabitne lampe smo nosili, da. I svaki je moro, ko je imo alata, sam radio u jami, sam ja moro s seбом alat nutra nosit – sekiro i šremer, da. S time smo kopali. I na trag onda van, posle dok više je bilo gotovo radno vreme. I tu vani v skladište. I onda v jednu kljet je išo alat tak da smo mogli drugi put opet dalje raditi s tim alatom. I tu nismo imali kupaone, nego ovak hodali smo doma zamazani. I doma si morali ovak umivat se, a nemaš ni vode, niti kupaone, ništa, nego znaš kak, v laboru.“³⁹ Kasnije je napravljena kupaonica: „Pa si se mogo se presleć gore, mogo ostavit odela rudarska, da. I onda si mogo doma čisti ić (...). Tu je bil jako teški posel, tu u Glogovcu, taj rudnik.“⁴⁰

U rudniku su radile i žene, ali samo vani

na separaciji, kao i maloljetnici: „Maloljetnika je bilo, ali ne u jami. Prije 16 godina nije ni vani niko radio. 16 godina si moro imati, kaj si mogo iti h vanjski rad radit.“⁴¹ Postojale su i kontrole, o čemu svjedoči izjava supruge jednog sugovornika, koja je također radila u rudniku: „Mene je zastavil, M. se prezival direktor, na separaciji na Novoj jami, kolko imam godina. Bila sam onak niska, sitna i punoljetna sam bila. Ne bi mi dal, a pital me je.“⁴² Sugovornica je ispričala kako se, zahvaljujući tadašnjoj socijalnoj politici, zaposlila te koje su zadatke žene imale: „(...) onda smo uz prugu (...) grabe kopale, čistile to, to smo najprije počele delati, znaš. (...) Onda smo vozile iz Bregi gore ovoga vapno u kiperima i gore smo imale, onoga, kutiju, drvenu, kaj se to vapno gasilo z vodom, živo vapno, kaj se to pripremalo za da se žide taj dom. (...) To bilo teški posao, teški je to bio posao, znaš.“⁴³ Zatim je postala „(...) pomoćnik tam na separaciji iz jame. (...)“ Detaljno je ispričala kako je sve to funkcioniralo: „Po četri hunta⁴⁴ je vuklo vitlo na električni stroj je vlekel, jedan čovek je nutra bio. I dan i noć koji je radil na tomu. Vitlo je bilo, koje je vuklo debeli onaj čelični štrik i četiri vagona su išla tih hunti iz van. A mi smo čekale gore, (...) imale smo na zidu onu kaj smo stisnule da stane dok je došel na mesto. Onda je stal, e onda smo kipale. Onda je bil onaj veliki željezni kiper, onda smo nutra pustile toga vagona, već je on dopeljal do toga mesta, a čekala sam samo da stisnem, da prekine struju, da ne ide dalje. I onda smo okretale to, viper se zvalo, okrenule, onda je teklo unutra u sanduk, dolje u one vagonne opet kaj se vozilo za Brege, znaš.“⁴⁵ Također je detaljno opisala i proces separacije: „Toga, taj debeli je išo prek sita je teklo, prek sita. Onda ono debelo je zletelo u one vagonne za dalje kaj je vozila mašina, a ono je opet se odsijalo na orah, to je bilo sitnije, i na šutu. Šuta, šuta je bila sitna, ko šodar danas, tako. Jer se to presijalo, i to se klasi-ralo, i to se onda s lopatama smo bacale na... zišlo je kroz jedno sitno, onda na drugo smo morale bacat da se opet prosijalo. To je išlo u drugi hunt pak, onaj vagon. (...) Ali onda je i zemlja došla, a zemlja se vozila gore desno, kak ideš na rudnik, desno u

36 Iz kazivanja: J. M.

37 Isto.

38 Isto.

39 Iz kazivanja: J. A.

40 Isto.

41 Iz kazivanja: J. M.

42 Iz kazivanja: B. A.

43 Isto.

44 Hunt je u „rudarskom rječniku“ vagon kojim se otpremao ugljen.

45 Iz kazivanja: B. A.

breg. (...) I onda smo gore morale to opet stovari-
vati. Toga, toga marmeliga⁴⁶ su zvali, to ti je bilo
ko ona zlevanka gusto, teško, nije se dalo. Pesak
neki, neki posebni od, odugljena od... otpad to. Tak
oko ugljena se to stvorilo, nekakva ta teška masa.
Nisi mogel nutra zapičiti lopatu da to skineš, jer
opet i gore je bila pruga, znaš, i kaj se taj kaj je doš-
lo zemlje van z rudnika je dolazila i zemlja i ugljen,
malo bilo zemlje, više je bilo ugljena. Gde je bil de-
beli sloj, tam je bilo više ugljena, a malo zemlje. I
onda gore to smo isto u štirc se zvalo, u štirc smo
išle kaj smo to zmetale z lopatama, skidale van.⁴⁷

Nije bilo lako, a radilo se bez obzira na vre-
menske uvjete: „Teško se to skidalo, grdo. Ilkišail
sneg il kaj, to se moralo napraviti jer ti hunti opet
moraju natrag se pušcat unutra u jamu da, ovo-
ga, da radi se, da se napuni, da se vozi, mora pro-
izvodnja, od te proizvodnje je bila plaća. Mora se
napraviti. Ako nemaš ti napravljeno, nemaš ti niti
plaće.“⁴⁸ Kako su problemi u poslovanju bili oči-
ti, počeli su i pretresi radnika. Tu odluku, o slo-
bodnom pretresu radnika, donio je Radnički
savjet 1967. godine radi otuđivanja opće druš-
tvene imovine.⁴⁹ Ove se odluke, odnosno pro-
vedbe iste, sugovornici ne sjećaju. Na pitanje
je li bilo pretresa radnika odgovarali su vrlo
slično: „Pa nije imo šta gore ukrasti, kaj bu fkral...
nema kaj.“⁵⁰ „Nisi mogo ništa nosit, da. Kad si išo,
bila je separacija tam de je ovaj čuvar bil, pa lju-
di ne mogu ništa nosit, nikakve stvari. Ništa. (...)
Kak je mogo sam peške ići, i nosit ono lampa kara-
bitna, nisi mogo ostavit lampu karabitnu, moro si
je doma nosit z seбом, da.“⁵¹

Služba zaštite na radu bila je svedena na
jednu ili dvije osobe, što nije bilo u skladu s
propisima. Zaštitu na radu obavezni su bili
provoditi svi – kopači, brigadiri, rukovodite-
lji, direktori i dr. Iz analize nesretnih slučaje-
va vidi se kakve su ogromne štete uzrokovane
upravo povredama na radu. U godinu dana
povrede su porasle za 226,2 %. No, pitanje je
bilo jesu li povrede zapravo nastale na radu ili
negdje drugdje jer je povreda bilo znatno više

kad se bolovanje zbog povreda počelo plaćati
100 % osobnog dohotka, a obično bolovanje
50 % osobnog dohotka. Povrede su se uglav-
nom odnosile na prste, na rukama i nogama,
što je ukazivalo na umor radnika, pogotovo
onih iz 2. i 3. smjene. Čete za spašavanje 1968.
godine nisu bile u potpunosti osposobljene za
svaku intervenciju, niti su vršeni ispiti. Pro-
blema je bilo i u „elektromašinskoj“ službi, a
ti su se problemi odnosili na: manjak kvalifi-
ciranog osoblja, nedostatke na postrojenjima
i instalacijama, odnos prema strojevima, ure-
đajima i instalacijama, suradnju s rukovod-
stvom ove službe te sredstva za potrebe iste.⁵²
Na korištenje bolovanja osvrnuli su se i ruda-
ri: „Išli su rudari na bolovanje po par dana jer im je
bilo teško nutra. Jedva su došli van z te jame gore,
tam tak su bili zadihani, uzimali su si bolovanje.
Jesu, koristili su, nekoji. Nekoji. Trebalo im je. To
je teški posao, razumiješ. To nije, rudnik, nije la-
gano. Trebaš ti iskopati nutra i nadihat se onoga
zraka, i onoga mraka, i onoga blata... Jedanput su
me pustili nutra. Jaj kak je to, grdo! I onda su ru-
dari si skoristili, i neka su, koji jesu. (...) Išli su, al
su si znali i doma delat, kad su doma radili, sve je
bilo obrađeno, sve je bilo posađeno.“⁵³ „(...) ali tu i
tam doktor je pročitao (...) ako je neko nešto, a to
je većinom tak omladina možda (...) glumili nešto,
ali nije baš uspelo puno.“⁵⁴ „Znaš kaj je bilo, bilo
je tak neki kaj prek nedelje tak se napil, jeba te, pa
drugi dan nije bil sposobni, ajde idemo doktoru pa
je bolovanje digel, pa je bil doma po tjedan dana.“⁵⁵

Od potrebne opreme svatko pamti svoje.
Kopači su imali gumenu zaštitu za vodu, štiti-
nike za koljena, karabitnu lampu i pijuk, a rad-
nicima vani na separaciji to nije bilo potrebno,
nego čizme, lopata i, naravno, kuta. No, nisu
oduvijek imali potrebnu opremu, rekao je su-
govornik: „Pa od kraja nismo, nego već kasnije
smo onda... kao dobil si zaštitu protiv vode, ka-
kvu... a to nisi mogo u tom niti baš puno raditi jer
ti je smetalo, da imaš ti kao ono neku bluzu gume-
nu i tak. Malo teško, bilo u tom, mislim, raditi.“⁵⁶

Vani na separaciji bila je potrebna druga opre-

46 Zemlja iz rudnika s kojom je bio pomiješan ugljen,
odnosno otpad.

47 Iz kazivanja: B. A.

48 Isto.

49 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Zapisnici
sa sjednica Radn. savjeta i Upr. odbora 1966. – 67.

50 Iz kazivanja: J. M.

51 Iz kazivanja: J. A.

52 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Zapisnički
nalazi o pregledu pogona, po pitanju zaštite na radu i
otklanjanju nedostataka od 1967. do 1970.

53 Iz kazivanja: B. A.

54 Iz kazivanja: J. M.

55 Iz kazivanja: J. A.

56 Iz kazivanja: J. M.

ma: „(...) kutu sam dobila i lopatu, i, ovoga, čizme gumene. Pa bilo vruće, tri smene su bile.“⁵⁷ No, su-govornica se ne sjeća nikakve edukacije, npr. o zaštiti na radu.

Zbog pjeskovitog tla, zemlja se urušavala. Zato se odmah podgrađivalo, osiguravalo od urušavanja. U Glogovcu se za to koristila drvena podgrada, dok se u Sloveniji i Njemačkoj koristila željezna. Osim toga, ovaj je kraj bio bogat kvalitetnom šumom pa je taj materijal bio najdostupniji, a prema navodu jednog su-govornika, i za teren je bila bolja drvena podgrada: „(...) to nije bilo novaca, i tak je teren bil, da bi mogla željezna podgrada.“⁵⁸ Također, bilo je i nesreća zbog urušavanja zemlje. Supruga su-govornika još uvijek pamti zapomaganja ranjenih: „Isuse to su vrišćali, vikali, onda su išli ambulantu delati (...). I na onima cickama su je vozili, one razbite ljude.“⁵⁹

Osim navedenih problema, u rudniku je bilo i pojave metana. Prvi put se to dogodilo tek 16. 7. 1969. godine kad je došlo do zapaljenja manjih količina metana prilikom čišćenja bušotina za miniranje. Štetnih posljedica za radnike nije bilo. Zbog neprovjetravanja došlo je do akumulacije plinova. Čak je bilo više ugljikovog dioksida nego metana, a na to je upućivalo hlađenje na oznojenoj koži lica te reski kiseli miris.⁶⁰ Te se pojave sjeća i sugovornik: „(...) kod nas se kasnije pojavil, i to na dje-lu kad smo krenuli prema zapadnoj strani, prema bumo rekli prema onom terenu de su bušotine bile. Tam se je kao malo pojavilo de smo imali (...) jed-noga ono de se pojavljivo, onda kad si išo, onda si prije, moro ga izmeriti, ne. Da l' ga ima, i ali tak vrlo malo se pojavljivo, i taj je onda de se je to po-javljivo, tu se onda kao zatvorilo.“⁶¹

Iako radni uvjeti nisu bili najbolji, u rudniku je vladala sloga i jednakost. O tome svjedoči i Barica Matanović koja je radila u upravi. Prisjetila se: „Ljudi su neki poginuli kod zarušavanja rudnika, radili su naklečečki, u vodi, voda se znala smrznuti na rukama kada su uhvatili lopate, ali svi su si međusobno pomagali i trudili se. Nije bilo razlike između bogatih i siromašnih jer

smo svi bili isti i borili se za kruh koji je zarađen krvavim poslom.“ Nastavila je: „Higijenski uvjeti su bili jako loši. Radili su pod zemljom, a tek su kasnije izgrađeni sanitarni čvorovi. Odjeća za rad se sušila od jednog do drugog dana onakva blatnjava se objesila visoko u jednoj prostoriji i opet se drugi dan oblačila. Uvjeti u uredima su bili također loši jer su glodavci poput miševa i štakora bili normalna pojava. Znali su oštetiti spise i registre, a koje smo u arhivi trebali čuvati desetljećima. Ali bilo nam je lijepo jer smo bili složni. I u radu i u zabavi.“⁶²

Sl. 5. Rudari – šaljivdžije. Pogled na Rudarsko naselje (fotoalbum pok. rudara S. Horvata, 1960-e).

Kad govorimo o međuljudskim odnosima, ali i uvjetima rada, potrebno je spomenuti i udarništvo. „Udarnik je ruski termin za ‘superproduktivnog’ radnika i dolazi od ruskog termina *udarničestvo*, što znači visokoproduktivan i entuzijastičan rad.“⁶³ Prakticiranjem „udarništva“, *stahanovizma* po sovjetskom napatku, podzemni je radnik „sveden na dobrovoljni stroj koji zadanom normom mora pobijediti sebe i svoje ljudske potrebe u ime više društvene organizacije i njezina boljitka“. Jedan od glavnih poteza u povećanju proizvodnje u poslijeratnom razdoblju bila su jednomojesečna ili višemjesečna natjecanja između brigada i njihovih najboljih radnika – udarnika, čiji je cilj bio obnova zemlje.⁶⁴ Zahvaljujući slozi, trudu i volji i u navedenim uvjetima rudari su postizali sjajne rezultate. No, iz iska-

57 Iz kazivanja: B. A.

58 Iz kazivanja: J. A.

59 Iz kazivanja: B. A.

60 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Dopisi rudarskoj inspekciji Zagreb 1963. – 1977.

61 Iz kazivanja: J. M.

62 CAPEK, Helena: Nav. dj., 28.

63 MATOŠEVIĆ, Andrea: *Regressus ad inferos – slični rudar i mitologija kao interpretacija podzemnog radnog habitusa.* // Narodna umjetnost II/46, 2009., 48.

64 Isto, 37-53.

za sugovornika može se zaključiti da je prekovremeno radio samo tko je htio.

„O, dok sam sam, mislim dok smo sami bili kao, kao pripremnički taj rad, pripremali te, govorili smo štreke. Tu je, tu sam znao otiti u mraku ujutro i u mraku doma doći, da nisam videl dana. Bilo je svakak, dobro. Da se je i... da se zaradil. Da su i drugi ljudi kritikovali, vikali su nam svašta 'Bute pocrkali, u jami'. Dobro, al jedan mesec smo imali preko 400 % prebačaja. Da je bilo dobro, da smo se namučili – jesmo, al je bilo i se zaradilo.“⁶⁵ „Ne, ništa prekovremeno. Ne, ne, ništa to. 8 h sam odradio i to je to. Sam bilo više puta je bilo rečeno da potrebe za ugljen, onda je samo pitano ko će v nedelju doći na posel. Više puta sam išo v nedelju na poso. (...) Pitali ko oće, bilo potrebno jako za ugljen.“⁶⁶ Na pitanje što je značilo biti udarnik i koliko je to bilo važno, jedan je sugovornik rekao: „Udarnik! Nosioc, kad si napravio dvi norme. Onda znaš da vrijediš više od ovih drugih. Onda ti je čast bila veća!“⁶⁷ Drugi je sugovornik s manje ushita pričao o udarnicima, a iz nastavka njegove izjave može se zaključiti i zašto: „Bilo to, koliko se ja sećam, 2 il 3 puta, prije je bilo ovaj rečeno za Dan rudara, ovaj, ko je radil nešto da je premašil sam normu preko, da će dobit nagrada, da. To je bilo rečeno, to je mesec dana trajalo, da. Onda ljudi javljali su se borili da čim više proizvodnje da budu nagrade sad dobil, da.“⁶⁸ No, prema mišljenju rudara, nisu uvijek priznanja i nagrade dodjeljivane pošteno: „(...) nadzornik zapisal, tolko je se prebacila norma tolko i tolko, a neko se imal veze pa... ne onaj ko je prebacio nego onaj koji nije prebacio pa njima prepisal, da. Proizvodnju, da. Pa je onaj dobio nagrada. To je bilo samo tak, zajebancija jedna. To ništ. Onda je bilo rečeno, kaj, dođi dole u dom, onda te počaste, pripreme ti kobasice i vino, to je bil prva nagrada onda se počasti s tim.“⁶⁹

„U kontekstu razumijevanja stahanovizma⁷⁰ i udarništva valja istaći da je pokret u sebi sadržavao instrukcije 'kako živjeti' te 'kako raditi' – drugim riječima, privatno i javno bili su neodjeljivo prepleteni. (...) Karakteristike i kvalitete koje su radnici morali demonstrira-

ti u 'jednoj od dvije polutke, sfere života' bile su aplikabilne i na drugu – čistoća, urednost, spremnost i revnost u učenju morale su prožimati njihovo postojanje, javno i privatno. (...) Kulturan je radnik postao dominantna paradigma i leitmotiv pokreta“.⁷¹ No, koliko je za pravo bilo pravih udarnika – heroja rada, koji su bili i superproduktivni, i uredni, čisti i načitan, odnosno koji su se uklapali u idealiziranu sliku stahanovista i udarnika. Ovi su se radnici bavili i poljoprivrednom djelatnošću pa je pitanje koliko im je vremena uopće ostalo za čitanje i jesu li uopće bili zainteresirani za takvu vrstu aktivnosti. U spisima o zaštiti na radu spominje se nemar, kako prema radnicima, tako i prema strojevima i opremi, nadzornik napušta revir prije radnika, u pogonu Subotica radnici uopće nisu htjeli dolaziti na predavanja za obuku četa za spašavanje (samo 1 ili 2 radnika).⁷² Ipak, najbitnija je bila produktivnost, a oni su samo u masovnim medijima prikazivani kao junaci rada, a njihov rad simfonijom. Da je produktivnost bila najbitnija, dokazuje i činjenica da su svi ti udarnici „pali u zaborav“. Prema Programu SKJ (Saveza komunista Jugoslavije) sve je ovisilo o produktivnosti jer su se samo većom produktivnošću mogle povećati i plaće. Tako su, čini se, radnici svoj bolji život mogli stvoriti vlastitim rukama, a važan dio programa SKJ postala je i potrošačka kultura.⁷³ Iskorišteni su za obnovu i izgradnju domovine, nagrađeni diploma i malim prostorom u masovnim medijima. Sve što je ostalo su diplome i sjećanje na težak rad, u još težim uvjetima.

Udarnici su bili nagrađivani značkama i knjigama – što je bilo u skladu sa zamišljenom idejom o superproduktivnom i načitanom radniku. No, ironično je što su ih dobivali i nepismeni. Dok se sugovornik prisjeća dana ponosa i slave: „Dobiješ značku udarničku. To ti je čast. Onda je zakopča, nosi je na prsima!“⁷⁴, a njegova je supruga ipak realnija: „Bolje bi bilo da su vam dali novaca, platu... Jel tako? Nego

65 Iz kazivanja: J. M.

66 Iz kazivanja: J. A.

67 Iz kazivanja: V. M.

68 Iz kazivanja: J. A.

69 Isto.

70 Sovjetski model udarništva.

71 MATOŠEVIĆ, Andrea: Nav. dj., 48.

72 DAV – ASCKc, Koprivnički ugljenokopi (424): Zapisnički nalazi...

73 DUDA, Igor: *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2005., 47.

74 Iz kazivanja: V. M.

značka... Šta je to?'' O prije spomenutoj ironiji sugovornik kaže: „(...) darivali su (...) rudare sa knjigama. Nije to bilo ko danas, da je bilo knjiga puno. Nego, neki malo bolji, koji su, čak su davali nepismenim!“⁷⁵

5. Rudarska dokolica

Domaći su rudari imali i svoju zemlju koju su obrađivali, dok su doseljeni rudari, smještene u Rudarskom naselju, bili bez zemlje. Stoga se i provođenje njihove dokolice razlikovalo.

Sl. 6. Rudnik nekad
(album obitelji Pavlović, snimio: V. Pavlović, sredina 1940-ih).

Domaći su se rudari uglavnom družili uz rad te su i godišnje odmore koristili za rad i dodatnu zaradu: „(...) posle radno vreme, znal sam s nekim se pogodit pa sam išo žito kosit ili nekom livade pokosit i a kaj onda, novaca nije bilo, a kad sam imo slobodno, onda nas dvojica smo išli u šumu drva brat.“⁷⁶ „(...) išli smo po polju, išla sam gorice kopat po celi tjedan, drugima. Za novce (...)“⁷⁷

Drugi se sugovornik prisjetio svojih godišnjih odмора: „Pa... koristil sam ga dok sam imal nekog tak posla. Nekad, nisam celoga, nego tak nekad par dana pa onda nekad, tak dok ti je negde nešto trebalo. Prema potrebi. (...) Bilo je tu, tako rekuć, rudarov puno, mislim svaki je bil tu, malo, smo išli zajedno radit ili na livade i kosit jer se ručno kosilo, kopalo, vinogradi kopali ručno, to sve. (...) Ali preko dana nema (...) uvijek je bilo nešto radit. Nisi bio nikad bez posla.“⁷⁸ U istu su se svrhu ponekad koristila i bolovanja: „(...) ljudi trebali radit kod kuće, znaš, koji imaju više ze-

mlje, ljudi su više koristili i bolovanja. (...) njemu je više vrijedilo kod kuće više privredio nego što je zaradio u jami, da. Jer je šteta da mu propada, a svejedno mora državi dat porez! (...) Svako se snalazio, kako je ko moga.“⁷⁹

Navečer su se rudari znali kartati, a na izlete i putovanja nisu baš išli. Tada, 1950-ih i 1960-ih godina tek se formiralo potrošačko društvo, a radnici su radije ulagali u kuće nego išli na putovanja ili, kao što je već navedeno, radili su na zemlji. Odmor je smatran luksuzom pa je to bilo za gospodu, a ne za njih. No, skupna su putovanja bila najlakši način za stavljanje masa u pokret pa su bili popularni izleti. Kada je trebalo otići na godišnji odmor na more, čak i besplatno, znali su reći: „Ne, drugo vi. Hvala vam. Za svojih 30 godina rada još nika da nisam proveo godišnji odmor na moru. To nije za mene.“⁸⁰ Čini se da je najslađe bilo zabaviti se na izletu s kolegama s posla, a potom spavati kod kuće.⁸¹ Sugovornik iz Glogovca rekao je da je na izlete išao „(...) slabo. Putovanja isto ne. A nisam imo kam“.⁸² Drugi se osvrnuo na svoje slobodno vrijeme: „Z njim sam si ja uvek... navečer smo si popričali. I ja sam već imo vino, svoje vino pa smo si popili.“⁸³ Ako nije bilo ništa za raditi ili je bila organizirana zabava, družili su se. No, ako je bilo posla, družili su se samo uz rad. „Išla sam, dok je bila veća zabava, onda sam išla. Bil je ples, bila je, al je bila pratnja kraj nas!“⁸⁴

Rudari bez zemlje imali su više slobodnog vremena pa su išli i na izlete, u kino, više su se družili, a imali su i kome otići izvan mjesta stanovanja jer su uglavnom bili iz drugih krajeva, ne samo Hrvatske, već cijele Jugoslavije i šire. Stvaranje potrebe i dalje je mučilo domaći turizam kojemu su, čini se, neregistrirani posjeti rodbini i poljski radovi bili najveći neprijatelji. (...) Često se događalo da je s porastom standarda novca bilo, ali ga je obitelj radije umjesto na putovanje, potrošila na nešto drugo – kućanske aparate i automobile.⁸⁵ Svi

75 Isto.

76 Iz kazivanja: J. A.

77 Iz kazivanja: B. A.

78 Iz kazivanja: J. M.

79 Iz kazivanja: V. M.

80 Citirana je izjava jednog radnika *Varteksa*, a koja opisuje tadašnju radničku percepciju godišnjeg odmora: „Hvala, ali to nije za mene (običnog radnika)“.

81 DUDA, Igor: Nav. dj., 87.

82 Iz kazivanja: J. M.

83 Iz kazivanja: J. A.

84 Iz kazivanja: B. A.

85 DUDA, Igor: Nav. dj., 87.

sugovornici koji nisu porijeklom iz Glogovca posjećivali su jednom godišnje rodbinu u rodnom kraju, kao što kaže jedan: „Ja sam išo uvijek kući. Sam iša svake godine, većinu sam ja koristio za Božić. Onda je najlakše, najmanje se tad radi, a najviše ima društva. (...) Ako si na odmoru, onda svak voli da što bolje sprovede. (...) Ma, to je se uvijek šalilo i bilo je veselije.“⁸⁶

U početku socijalnog turizma „loša organizacija te nezadovoljavajuće stanje u odmaralištima svakako su bili razlozi za odbijanje uputnica i neodlazak na odmor, no njima valja pridodati niz drugih uzroka povezanih s gospodarskom strukturom društva i tradicionalnim načinom života (...)“⁸⁷ Već smo spomenuli da su radnici godišnji odmor koristili za posjet rodbini, rad na polju i kod kuće ili čak za dodatnu zaradu. Bilo je mnogo problema s odmaralištima pa su tako na odmor odlazili i oni koji to nisu zaslužili po pitanju služuga, političkog stava i morala. Budući da su mnogi najzaslužniji radnici odbijali svoje zaslužene uputnice, neki su radnici bili poslani u odmaralište gotovo na silu, kako njihova podružnica ne bi morala platiti neiskorištene uputnice. Događalo se da umjesto „heroja rada“, udarnika i drugih zaslužnih radnika i službenika, u odmarališta dolaze „kradljivci, pijanice i drugi nemoralni tipovi“.⁸⁸ Osim toga, „umjesto kure suncem i morem godišnji odmor mogao je postati kura mršavljenja“⁸⁹. Kazivači su uglavnom išli samo na izlete i bili su zadovoljni. Rudnik niti nije imao svoje odmaralište, a jedan je kazivač spomenuo da je tek 1980-ih godina kolektivno išao na more. Dakle, nije išao s glogovačkim rudnikom, već se radilo o Petrovdolu koji je kasnije ponovno otvoren.

Glavno okupljalište bio je rudarski dom, gdje je bilo i kino. „Onda se u kino išlo 3 puta tjedno. Subota, nedjelja i četvrtak. (...) Onda su dolazili iz Mostiju, iz Bregi, sa sviju strana s kolima. Nije onda bilo ni auta, ni traktora. (...) To pjesma! To su zabave! Kad je Dan rudara,⁹⁰ to je slav-

lje, mislim, slavili rudare. Tuje bilo nas po 350. (...) nekad se družilo cijelo naselje! (...) O kartanje, to je bilo kartanje, puno. (Šah, karta...) I nogomet je, imali smo tim, nogomet. (...) Išli smo mi na izlete, i Griomat⁹¹ posle... svukud smo mi išli na izlete. (...) Trakošćane, Plitvička jezera... (...) Pa kako ne, imalo je svaki mjesec! Na izlete se išlo. (Kako ne bi išli janjca su spekli i pečenke, kako ne bi išli. I djeca, i žene. Sve je to išlo. ...) Autobusom.“⁹²

„U početku nisu često putovali, i zbog nedostatka novca i zbog nepostojanja navike, već su ostajali kod kuće, odlazili na piknik negdje nedaleko doma ili na ples.“⁹³ Treba uzeti u obzir da 1950-ih godina nije bilo obilja na prosječnom kuhinjskom stolu. „Radničke su obitelji pritom više uživale u najosnovnijim proizvodima, kruhu i mlijeku.“⁹⁴ „Mase su potkraj 1960-ih godina upravo bile zahvaćene groznicom zarađivanja i trošenja: seljaci i radnici posvuda grade kuće, kupuju trajna potrošna dobra, bogatiji i vikendice, sve skuplje automobile itd.’ Jugoslavensko je društvo sve više postajalo potrošački orijentirano.“⁹⁵

U domu su se također organizirale i izložbe. Rudnik je, kao što je već spomenuto, izdavao i financijska sredstva za kulturu, a njegova značaja i veličine prisjetio se sugovornik: „Je, izložbe i sve. Potica je, rudnik je bio najveća firma tu. (...) Bilo je i raznih društava: (...) lovačko društvo, vatrogasno (...) bio je i pjevački zbor u sklopu toga. (...) I dramska sekcija. (...) bio je i jazz orkestar, je bio, koji je sviro zabave u rudarskom. (...) nekad je i učitelj seoski, B., on je vodio tamburašku sekciju. (...) I rudnik je nekad financiro, rudnik je kupio tambure. Pa sve je rudnik financiro! Pa rudnik je i Podravku pomagao! Znam da je i M.S. vodila i dječji folklor, isto.“⁹⁶

86 Iz kazivanja: V. M.

87 DUDA, Igor; STANIĆ, Igor: *Iza vrata radničkih odmarališta. Službeni zapisi o nestašnicama i gladnima 1947.-1950.* // Historijski zbornik I, 2011., 105.

88 Isto, 109–110.

89 Isto, 113.

90 Dan rudara obilježavao se, kao i danas, 3. ožujka, a prije

rata obilježavao se 4. prosinca, na sv. Barbaru. Nakon 1945. godine to se promijenilo jer je na vlasti bila Komunistička partija, ali uvodio se socijalizam. Prema navodima kazivača, svako mjesto/rudnik ima svoj dan.

91 Poduzeće za prodaju drva, građevinskog materijala i sl.

92 Iz kazivanja: V. M.

93 DUDA, Igor: Nav.dj., 80.

94 Isto, 50.

95 Isto, 59.

96 Iz kazivanja: V. M.

6. Zaključak

Glogovac, malo mjesto pored Koprivnice, nekad je živjelo kao mali grad, a sve zahvaljujući svojim prirodnim bogatstvima i eksploataciji ugljena koja datira još od 1869. godine. Položaj rudara kroz povijest se mijenjao, ali uvijek su bili u inferiornom položaju, pa čak i iskorišteni, s obzirom na trud koji su ulagali i uvjete u kojima su radili.

Rudarstvo je svoje vrhunce doživjelo krajem 1950-ih, odnosno početkom 1960-ih godina. Živjelo se bolje nego danas. Bilo je posla, zarađivalo se i ljudi su bili zadovoljni, bez obzira što se radilo naporno, teško, pa čak i udarnički. Ipak, više je vremena bilo za druženje i zabavu te je bilo zabavnih sadržaja. Iako se spominje da je 1930-ih godina bilo problema s prihvaćanjem stranaca, 1960-ih i 1970-ih godina svi su bili jednaki i nije bilo klasnih razlika, a netrpeljivosti, odnosno diskriminacije, rudari se ne sjećaju. Bilo je mnogo nacija, ali živjelo se, rudari tvrde, skladno. Krajem 1960-ih godina dolazi do problema u distribuciji ugljena. Zbog prijelaza na korištenje drugih izvora energije, potrebe za ugljenom su se smanjile. Osim toga, u rudnike se nije ulagalo pa je tehnološka zastarjelost još više doprinijela nerentabilnosti poslovanja. Nekad se radilo u tri smjene, zatim u dvije, a na kraju samo u jednoj. Smanjenjem poslovanja i zatvaranjem pogona, *Bilogorski rudnici Koprivnica* promijenili su 1970. godine naziv u *Koprivnički ugljenokopi Bregi* jer je to bio jedini proizvodni pogon, a do konačnog prestanka rada poduzeća došlo je 1972. godine. Zahvaljujući tadašnjoj socijalnoj politici, nitko nije ostao na ulici niti bez primanja. Radnicima je ponuđen rad u inozemstvu te u koprivničkim poduzećima, a dio je radnika otišao u mirovinu.

Danas je situacija potpuno drugačija: posla nema, pogotovo ne u Glogovcu, mjesto je izgledom i sadržajima koje nudi daleko od grada, ljudi su nezadovoljni i druže se puno manje nego prije. Došlo je do velikih promjena. Osjeća se nostalgija na spomen rudnika, samo to. Ostalo je sjećanje na bolje dane. Mjesto je pušto i uspavano, pa čak i zapušteno u nekim dijelovima. Očito su rudari, osim za proizvodnju i obnovu države, bili zaslužni i za dinamičan društveni život. U Hrvatskoj danas ne djeluje nijedan ugljenokop, a u planu je gradnja TE *Plomin* na ugljen. Bilo bi zanimljivo izraditi

potrebne analize za pokretanje vlastite proizvodnje ugljena u Hrvatskoj za potrebe spomenute TE. Osim toga, u Hrvatskoj se dosta domaćinstava još uvijek grije na kruta goriva, pa i ona predstavljaju potencijalne korisnike jer se više ne može govoriti o jeftinoj nafti i plinu. U slučaju isplativosti ponovnog pokretanja rudnika, tradicija rudarenja mogla bi se nastaviti, što bi ponovno pozitivno utjecalo na ekonomsku i društvenu situaciju.

Summary

„The mines of Bilogora“ Koprivnica (Shed Bregi) in 1960s and 1970s

A small community of Glogovac, situated in close vicinity of Koprivnica, due to its natural abundance and coal exploitation, which dates back to 1869, used to live as a small town. The mining process reached its peak in the late 1950s and early 1960s and people lived far better than they do today. They had jobs, earned money and all in all, even though they worked hard, sometimes even exceedingly, they were content. They had their spare and leisure time, and organised social events. Even though it is known that during the 1930s they had some problems accepting foreigners, by the 1960s and 1970s everybody was considered to be equal. There were no class differences, and the miners cannot remember any cases of discrimination or antipathy. In the late 1960s some problems concerning the coal distribution emerged. Due to the transition and use of alternative energy sources, the demand for coal reduced gradually. Furthermore, the mines were not invested in so the technological hang over also contributed to the low profitability of enterprising. People used to work in three shifts, then in two, and in the end only one. With the reduction of the business activity and after shutting down the drive, in 1970 „The mines of Bilogora“ Koprivnica changed their name to „Coalmines Koprivnica“ Bregi since this was the only production drive which remained. In 1972 this drive was also closed which meant the closure of the concern. Due to the social politics of that time all of the workers were taken care of so none of them ended in the street or without an income. They were offered jobs in abroad and in various enterprises in Koprivnica, while some of

them retired. Today the situation is completely different: there is no work, people are in content, they do not socialise as they used to and the place seems empty and as if it was put to sleep. It is obvious from that that the miners were not only in charge of the production process and reconstitution of the state, but also for the dynamic social life of the community.

Literatura

- CAPEK, Helena: *Sretan Vam Dan rudara*. // List Općine Koprivnički Bregi V/11(1), 2013., 28.
- DUDA, Igor: *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- DUDA, Igor; STANIĆ, Igor: *Iza vrata radničkih odmarališta. Službeni zapisi o nestašnim i gladnima 1947. – 1950*. // Historijski zbornik I, 2011., 99–119.
- FELETAR, Dragutin: *Industrija Podravine*. Zagreb: Savez geografskih društava Hrvatske, 1984.
- FELETAR, Petar: *Industrija Podravine – od manufakturna do deindustrijalizacije (glavne etape i procesi)*. // Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja X, 20, 2011., 115–162.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Rudnici ugljena u Glogovcu do 1941. godine*. // Podravski zbornik '77 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1977., 30–38.
- MATOŠEVIĆ, Andrea: *Pod zemljom – Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2011.
- MATOŠEVIĆ, Andrea: *Regressus ad inferos – sćušni rudar i mitologija kao interpretacija podzemnog radnog habitusa*. // Narodna umjetnost II/46, 2009., 37–53.

Izvori

- Državni arhiv Varaždin – Arhivski sabirni centar Koprivnica (DAV – ASCKC). Koprivnički ugljenokopi (424): Dopisi rudarskoj inspekciji Zagreb 1963. – 1977.; Osnovni društveni plan i izvještaji o stanju i perspektivi Bilogorskih rudnika 1969.; Perspektivni razvoj pogona Bregi 1967.; Rješenja i odluke donijete po Rad. savjetu (prepisi) od 1960. do 1970.; Spisi o registraciji i konstituiranju poduzeća od 1946. do 1970.; Stanje i problematika ugljenokopa 1966. – 67.; Zapisnici sa sjednica Radn. savjeta i Upr. odbora 1966. – 67.; Zapisnički nalazi o pregledu pogona, po pitanju zaštite na radu i otklanjanju nedostataka od 1967. do 1970.
- Državni arhiv Varaždin – Arhivski sabirni centar Koprivnica (DAV – ASCKC).. Stanje i položaj ugljenokopa S.R.H-e 1970.

Kazivači

- J. M., vozač, kopač, Glogovac, 23. 7. 2013.
- B. A., pomoćna radnica, Glogovac, 26. 7. 2013.
- J. A., kopač, Glogovac, 26. 7. 2013.
- V. M., kopač, Glogovac, 2. 8. 2013.